[https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-1\(8\)-194-206](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-1(8)-194-206)

Наталія Оніщенко

*докторка юридичних наук, професорка, заслужений юрист України, академік
НАПрН України, завідувачка відділу теорії держави і права Інституту
держави і права імені В.М. Корецького НАН України,*

м. Київ, Україна,

<https://orcid.org/0000-0002-1671-2139>

Сергій Сунегін

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу теорії
держави і права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН*

України, м. Київ, Україна,

<https://orcid.org/0000-0003-4304-708X>

**ПРАВОВИЙ ПРОСТІР ЯК ЗАГАЛЬНА ДЕТЕРМІНАНТА ПРАВОВОГО
РОЗВИТКУ: СУТНІСНІ ОЗНАКИ, ПРИРОДА ТА ЗНАЧЕННЯ**

Анотація. Визначено, що процес детермінації права можна досліджувати з урахуванням низки об'єктивних та суб'єктивних чинників або детермінант, які виділяються залежно від конкретної мети і завдань відповідного наукового пошуку. У даному випадку найбільш загальними критеріями відбору визначених детермінант розвитку права слугуватимуть насамперед визначені темпорально-просторові виміри його функціонування, особливості світоглядних засад певного суспільства, його соціокультурна традиція тощо.

Доведено, що особливості функціонування та розвитку будь-якої детермінанти, у тому числі у правовій сфері, незалежно від рівня її прояву, обумовлюються одночасним впливом на неї внутрішніх та зовнішніх чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру, що надає можливість вести мову про її інтегративну якість та вийти за межі традиційного взаємозв'язку правової сфери суспільного життя лише з юридично значущими знаннями, установками та діяннями.

Відзначено, що правовий простір забезпечує цивілізаційну ідентифікацію інститутів національної правової системи з урахуванням визначених темпорально-просторових характеристик, визначає стиль юридичного мислення в умовах історично сформованих у певному суспільстві образів та уявлень, відтворює в собі природні та географічні чинники розвитку суспільства і держави, які набувають свого вираження у визначеній правовій

матерії, зокрема, у нормах законодавства, втілює або опосередковує у правових формах народні традиції, особливості морально-релігійної системи координат суспільства, визначає спосіб юридичної ідентифікації соціальних фактів тощо. При цьому правовий простір не є замкненим у собі нормативно організуючим феноменом, на зміст, структуру, форми вираження та особливості функціонування якого не впливають позаправові чинники. Просторовий вимір правової системи так чи інакше включений у всі юридичні відносини і ситуації.

Обґрунтовано, що правовий простір є складовою середовища чинного права, вивчення якого слід визнати важливим етапом аналізу функціонування правових систем сучасності, а сама категорія «правовий простір», так само як і «середовище права» або «правове середовище», може розглядатися як загальна правова детермінанта, що суттєво впливає на правовий розвиток.

Ключові слова: детермінація, детермінанта, правовий простір, правова система, держава, правове середовище.

Nataliia Onishchenko

*Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Academician of the
National Academy of Sciences of Ukraine, Head of the Department
of Theory of State and Law of the Institute of State and
Law named after V.M. Koretsky NAS of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-1671-2139>*

Serhii Suniehin

*Candidate of Law, Senior Research Fellow of the Department of Theory of State and
Law of the Institute of State and Law named after V.M. Koretsky NAS of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-4304-708X>*

LAW SPACE AS A GENERAL DETERMINANT OF LAW DEVELOPMENT: ESSENTIAL SIGNS, NATURE AND SIGNIFICANCE

Abstract. It is determined that the process of determination of law can be studied taking into account a number of objective and subjective factors or determinants, which are distinguished depending on the specific purpose and objectives of the relevant scientific research. In this case, the most general criteria for selecting certain determinants of the development of law will be primarily

certain temporal-spatial dimensions of its functioning, features of the worldview of a society, its socio-cultural tradition and so on.

It is proved that the peculiarities of the functioning and development of any determinant, including in the law sphere, regardless of the level of its manifestation, are due to the simultaneous influence of internal and external factors of objective and subjective nature, which makes it possible to talk about its integrative quality and go beyond the traditional relationship of the law sphere of public life only with legally significant knowledge, attitudes and actions.

It is noted that the law space provides civilization identification of institutions of the national law system taking into account certain temporal and spatial characteristics, determines the style of law thinking in terms of historically formed in a particular society images and ideas, reproduces natural and geographical factors of society and state, which are expressed in a certain law matter, in particular, in legal norms, embodies or mediates in law forms folk traditions, features of moral and religious coordinate system of society, determines the method of legal identification of social facts and so on. At the same time, the law space is not a closed normative organizing phenomenon, the content, structure, forms of expression and peculiarities of its functioning are not influenced by out of law factors. The spatial dimension of the law system is somehow included in all legal relations and situations.

It is substantiated that the law space is a component of the current law environment, the study of which should be considered an important step in analyzing the functioning of modern law systems, and the category of "law space", as well as "environment of law" or "law environment", can be considered general law determinant that significantly affects on law development.

Keywords: determination, determinant, law space, law system, state, law environment.

Постановка проблеми. Існування та розвиток будь-яких явищ і процесів, які мають місце та відбуваються в суспільному житті, завжди обумовлюється певними причинами, передумовами або обставинами, вивчення яких надає можливість з'ясувати їх природу та характеристики, спрогнозувати вірогідні наслідки їх подальшого розвитку, виявити їх позитивні та негативні аспекти, а також визначити конкретні дії, спрямовані на мінімізацію їх негативного впливу на соціальне середовище. Узагальнено мова йде про так званий принцип детермінізму, який конститує панування у природі причинно-наслідкових зв'язків або особливого характеру взаємозв'язку між причиною та її наслідком. Саме тому в основу принципу детермінізму покладаються, зокрема, такі категорії як «причина», «наслідок», «необхідність», «закон», «можливість» тощо.

Детермінація як явище соціальної дійсності зустрічається (досліджується) в багатьох спрямуваннях (напрямах) наукового пізнання. Цей термін вживаний у гуманітарних науках (філологічні, історичні); у природничих (біологія, екологія, геофізична геологія); вживається у математиці та інформатиці тощо.

Втім, найбільш деталізоване вивчення ця категорія здобуває у філософських дослідженнях у таких контекстах: а) причини – наслідки (тобто детермінація явища); б) детермінація як загальний зв'язок явищ між собою; в) можливість – дійсність, взаємодія та взаємозв'язок тощо. З урахуванням вищезазначеного може скластися уявлення «добротної» дослідницької бази щодо явища детермінації як самостійної наукової категорії, що здобула свого більшого або меншого вивчення в просторово-темпоральних реаліях розвитку наукового знання.

Втім, на жаль, це не відповідає дійсності, особливо тоді, коли мова йде про правову сферу, правову реальність, правову дійсність. Хоча вивчення детермінант дії права, безумовно, надало б можливість «векторального» опрацювання правових приписів, тобто відповідного аналізу, прогностики «на перспективу» щодо розуміння дієвості або, навпаки, зниження «індексу ефективності» тієї чи іншої норми під впливом чинників, які не приймалися до уваги під час їх прийняття. Тобто врахування ритмічної дії або «аритмії» певних детермінант надасть можливість «програмного розроблення», а отже врахування тих ризиків, що можуть послаблювати або взагалі нівелювати дію необхідної для суспільства правової норми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед проблемних питань, пов'язаних з детермінацією правових приписів, їх дії в сучасному правовому обігу можна зустріти дослідження, пов'язані з детермінацією злочинності і детермінацією правомірної поведінки, детермінацією багатьох явищ, що охоплюються криміналістичними дослідженнями, детермінацією окремих соціальних і криміногенних чинників, детермінацією норм в цивільному праві тощо. [1]

Серед тих, хто досліджував цю проблематику більш деталізовано, слід виокремити, зокрема, О. Бандурку, Є. Демидову, О. Костенко. Н. Кузнецову, Б. Малишева, О. Петришина, В. Тильчика та інших вчених.

Таким чином, можна констатувати, що галузеві наукові спрямування опановують (хоч і поступово) цю категорію. Щодо теоретичного контексту, то, на наш погляд, є всі підстави для певних роздумів та узагальнень, які не отримали ще свого завершеного формату.

Мета статті: акцентувати увагу на необхідності дослідження детермінант сучасного правового розвитку в контексті розуміння природи та ознак категорії «правовий простір».

Виклад основного матеріалу. Почнемо насамперед зі словниково-довідкових узагальнень. Так, у філософських довідниках та словниках можна зустріти такі визначення категорій «детермінація» та «детермінанта»: [1] 1) детермінація (від лат. «determinat» – обмежувати) – визначення, визначеність; [2] 2) детермінація – встановлення причин виникнення чогонебудь; [3] 3) детермінант/детермінанта – причина, що визначає виникнення явища; [4] 4) детермінанта – причина, що є визначальною для виникнення явища; [5] 5) детермінанта – причина, що визначає виникнення явища, визначальна ознака якогось об'єкта. [3]

Навіть цей невеликий огляд, з одного боку, дає нам підстави для деяких узагальнень, зокрема, про деяку невизначеність категорії «детермінанта» у співвідношення з категорією «детермінація». Так, в деяких дослідженнях «детермінація» та «детермінанта» ототожнюються, в інших їх розрізняють, проте в таких дослідженнях наведена дефініція «детермінації», але відсутнє визначення «детермінанта». В такий спосіб можемо наголосити, що детермінацію можна розуміти як «певну межу, визначення», здебільшого як визначення перспективи. Детермінанта ж, на наш погляд, може бути визначена як обумовлена історичними реаліями в конкретних темпорально-просторових координатах умова (фактор) впливу на певні явища або процеси, у тому числі на правовий розвиток.

У такий спосіб процес детермінації передбачає необхідність здійснення аналізу причин, умов та чинників функціонування та розвитку певного явища, причому з моменту його виникнення і аж до його зникнення чи, принаймні, досягнення конкретного результату його дії.

Так, якщо, наприклад, взяти до уваги феномен права, то процес його детермінації можна досліджувати з урахуванням низки об'єктивних та суб'єктивних чинників або детермінант, які виділяються залежно від конкретної мети і завдань відповідного наукового пошуку. У даному випадку найбільш загальними критеріями відбору визначених детермінант розвитку права слугуватимуть насамперед визначені темпорально-просторові виміри його функціонування, особливості світоглядних засад певного суспільства, його соціокультурна традиція тощо. При цьому, на нашу думку, потрібно враховувати наступні аспекти:

1) по-перше, детермінанти не можна звужувати лише до певних причин, які породжують відповідні наслідки. Адже детермінанти включають в себе також і відповідні умови як сукупність незалежних від причини чинників або явищ, які перетворюють можливість, що міститься у причині, у визначений наслідок або в реальну дійсність. Маючи зовнішній характер по відношенню до причини, умови завжди долучені до механізму процесу детермінації та набувають якості своєрідної «матерії» для розгортання тих чи інших змін у

певному явищі. Крім цього, детермінантами можуть виступати також і низка інших об'єктивних та суб'єктивних чинників, зокрема, так звані «функціональні» або «кореляційні» взаємозв'язки, які забезпечують взаємовплив та кореляцію двох чи більше предметів або явищ; [6]

2) по-друге, детермінанти проявляють себе на загальному, особливому та одиничному (спеціальному) рівнях або, іншими словами, їх потрібно розглядати з урахуванням відповідних структурних рівнів, кожен з яких свідчить про певні межі буття та функціонування певних явищ, а також породжує відповідні трансформації в їх структурі. Так, наприклад, в межах правової матерії найбільш загальними детермінантами правового розвитку виступають такі категорії як «правова дійсність», «правовий простір», «правове середовище» тощо. [7] На особливому рівні такими детермінантами можуть слугувати, наприклад, джерела права, правові режими, система права тощо. На одиничному або спеціальному рівні детермінантами правового розвитку є, зокрема, конкретні акти реалізації права, юридична відповідальність за конкретні види правопорушень і т.п. Слід також зазначити, що детермінанти можна розглядати як загальні та детермінанти певної «фокусації» або певної пріоритетності;

3) по-третє, особливості функціонування та розвитку будь-якої детермінанти, у тому числі у правовій сфері, незалежно від рівня її прояву, обумовлюються одночасним впливом на неї внутрішніх та зовнішніх чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру, що надає можливість вести мову про її інтегративну якість та вийти за межі традиційного взаємозв'язку правової сфери суспільного життя лише з юридично значущими знаннями, установками та діями. Зокрема, внутрішніми чинниками розвитку відповідних правових явищ чи феноменів можуть виступати, наприклад, певна правова традиція, існуюча система джерел права в державі, специфіка правової культури суспільства, індивідуальна система правових цінностей та рівень правової компетентності визначеної особистості тощо, а зовнішніми чинниками, відповідно, можуть слугувати особливості морально-релігійної системи координат певного суспільства, рівень розвитку його економіки та соціальної сфери, певна політична традиція, ідеологічний контекст суспільно-державного буття, науково-технічний прогрес, географічне положення держави, психологічні якості людини тощо.

У контексті наведених вище методологічно важливих думок, вважаємо за доцільне приділити певну увагу категорії «правовий простір», який, з одного боку, виступає однією з найзагальніших детермінант формування та розвитку практично всіх правових явищ, оскільки являє собою конкретну форму правової реальності, яка відображає різноманітні форми становлення та руху всієї правової матерії, а з іншого – є складовою загальнокультурної матриці

суспільного розвитку, рух або поступ якого детермінується також низкою чинників позаправового характеру.

Так, мабуть беззаперечним слід визнати, що саме правовий простір забезпечує цивілізаційну ідентифікацію інститутів національної правової системи з урахуванням визначених темпорально-просторових характеристик, визначає стиль юридичного мислення в умовах історично сформованих у певному суспільстві образів та уявлень, відтворює в собі природні та географічні чинники розвитку суспільства і держави, які набувають свого вираження у визначеній правовій матерії, зокрема, у нормах законодавства, втілює або опосередковує у правових формах народні традиції, особливості морально-релігійної системи координат суспільства, визначає спосіб юридичної ідентифікації соціальних фактів тощо.

Водночас, сам правовий простір, так само як і такі правопізнавальні конструкції, як «правове середовище», «правове життя» та «правова система», не є замкненим у собі нормативно організуючим феноменом, на зміст, структуру, форми вираження та особливості функціонування якого не впливають позаправові чинники. Іншими словами, правовий простір у значній мірі детермінується розвитком низки інших сфер та галузей суспільного життя, причому не лише відповідними економічними чинниками, на що нерідко навіть в сучасних умовах звертається увага у науковій літературі, але й ідеологічними, політичними, соціальними, моральними, релігійними, кліматичними тощо. Адже не потрібно забувати, що право як соціонормативний феномен, а отже і відповідний йому правовий простір, є насамперед продуктом культури суспільства, який втілює в собі чимало національних архетипів, стійких у часі та просторі ментальних характеристик, стереотипів, звичаїв, моральних та релігійних принципів тощо, які навіть в умовах сформованості єдиного нормативно організованого за допомогою відповідних правових механізмів економічного простору продовжують зберігати певну своєрідність навіть попри сучасні глобалізаційні тенденції та вектори розвитку світового співтовариства.

Крім цього, потрібно також зауважити, що правовий простір кожного суспільства є результатом складного поєднання особливостей його соціокультурного розвитку, що, власне, на нашу думку, і визначає «занурення» різноманітних юридичних конструкцій як складових правового простору у низку смислів, пізнавальних парадигм, концептів або алгоритмів. Саме тому редукувати або спрощувати розуміння права, правової системи, а тим більше правового простору до рівня єдиного базису або основи його розвитку, зокрема економіки, видається навряд чи доцільним та перспективним.

У контексті зазначеного потрібно наголосити, що середовище права – це те соціальне в праві, що найбільш рельєфно характеризує право як сферу

суспільного регулювання життя людей, соціальних груп, корпорацій народів, цивілізацій, суспільства в цілому. Право, правові системи існують і розвиваються в певному часовому і просторовому вимірах і поза контекстом або виміром цих параметрів не можуть розглядатися.

Просторові параметри є невід'ємним елементом правових систем: вони розвиваються на певній території – на землі, воді, в повітрі, космосі й навіть у віртуальному просторі. Наявність державно-правових феноменів обумовлена їх розміщенням у просторі. Світ складається з багатьох держав, кожна з яких має свою територію, власну політику та правову систему, обумовлені своєю історією, географічним положенням, релігією, національними звичаями, світоглядом, ментальністю. З урахуванням цього і формуються своєрідні правові системи.

Правова система – об'єктивне, історично закономірне явище, що складається із взаємопов'язаних компонентів, серед яких: право, законодавство, юридичні установи, юридична практика, суб'єктивні права та обов'язки, правова свідомість, правова культура тощо. Ця система має власні джерела права, механізм контролю за виконанням правових норм, апарат державних органів, що забезпечують законність і правопорядок в суспільстві.

Більшість правових систем є відображенням певного правового устрою, вони співвідносяться як одиничне, особливе і загальне та демонструють як унікальність та неповторність тих чи інших законів, так і універсальність, що характеризує напрям міжнародної координації правових дії.

Кожній державі притаманний той чи інший тип права, сутність і зміст якого мають вирішальне значення для характеристики її правової системи. У деяких країнах є кілька правових систем, що конкурують між собою. Іноді навіть недержавні об'єднання можуть мати своє право (наприклад, мусульманське, канонічне, індуське тощо). Крім того, в світі існує й своєрідна міжнародна правова система, яка регулює, наприклад, зовнішні торговельні відносини.

Правова система кожної держави має свою специфіку, структуру, мету, формується у певний історичний час, у конкретному регіоні, характеризується національними особливостями. Вона складається у суспільствах з неоднаковими звичаями, віруваннями.

У конкретному суспільстві правова система, що відображає його соціально-економічну, політичну і культурну своєрідність, є національною правовою системою, одним із проявів державного суверенітету.

Універсалізм та релятивізм як тенденції у розвитку правових систем стають домінуючими у різний час. Так, римське право, поряд з католицизмом, латиною, спільністю основ державного устрою і економічного життя, стає

одним з етапів розвитку цивілізації у Західній Європі. Канонічне право слугує підставою для встановлення загальних (принаймні, для більшості країн Західної Європи) норм регулювання сімейного права. Виникає певна упорядкованість, уніфікація, яка підтримувалася і розповсюджувалася на інші території і континенти. Яскравий взірець романо-германського права – Кодекс Наполеона, як колись римське право, охоплює всі країни Західної Європи, потрапляє у Південну Африку, частину африканського континенту, що був об'єктом французької, іспанської, португальської і германської колонізації. Англосаксонське право також охоплює значний простір Північної Америки, Австралії, Нової Зеландії, половини Африки, частини Азії.

Не менш впливовою була й інша тенденція, протилежна об'єднувально-уніфікаційній. Різноманіття правових систем обумовлене значною кількістю причин: велика чисельність природних, географічних, кліматичних чинників породжують відмінності у соціальних умовах життя різних країн і народів, що визначає, у свою чергу, своєрідність національних правових систем. Умови правового життя острівної країни відрізняються від умов континентальної країни. Країни, що знаходяться на морському узбережжі, неоднакові порівняно з країною, що знаходиться всередині континенту. Правове життя представників степової зони відрізняє мешканців пустелі, мешканців гір, правове життя у великій країні відмінне від правового життя маленької країни. Правове життя по-різному формується в різних кліматичних зонах, на різних континентах. Це обумовлено не просто якими-небудь природними чи погодними факторами, а, насамперед, тими економічними і соціальними відносинами, що є наслідком зазначених вище чинників. Досить важливу роль відіграє джерело життєвих ресурсів, що обумовлює життєдіяльність суспільства. Надмірність чи відсутність орної землі, лісів, луків, способів і правове регулювання, користування водними ресурсами, природні засоби і комунікації, рельєф місцевості, вигідне чи невигідне географічне положення, а в майбутньому – наявність чи відсутність корисних копалин, гідроресурсів та інших джерел прибутків, багато в чому обумовлює юридичні правила, які не можуть бути однаковими в різних умовах.

Відомо, що навіть близькі за своїм походженням народи мають несхожу ментальність, на одних швидше впливають урбаністичні тенденції, на інших – повільніше, одні є прихильниками общинного, колективного устрою, інші – індивідуального. Відповідно, несхожими є і способи управління цими суспільствами, у тому числі правові. Унікальність історичного шляху, пройденого кожною країною, також обумовлює несхожість правових систем.

Суспільство, що розвивається без агресивного впливу сусідів, розвивається за одними законами, а те, що зазнає певної експансії з боку інших держав – за іншими. При цьому завойовники самі можуть сприйняти спосіб

життя і право підкорених народів, а можуть нав'язувати свої норми життя.

Важливим атрибутом будь-якої держави є суверенітет, безумовна можливість здійснення влади, у тому числі й правової, на власній території без будь-якого стороннього втручання. Цей суверенітет обмежений певною територією, за рамками якої він не дійсний. Територіальна обмеженість суверенітету або, іншими словами, обмеженість його в просторі, є його суттєвою рисою і основним чинником, що обумовлює варіативність різних правових систем. Також слід відзначити, що держава (федеративна, унітарна), проводячи свою правову політику, не може не враховувати особливості історичного досвіду, набутого тим чи іншим регіоном.

Так, наприклад, в США, державний устрій якої є федеративним, досить великі особливості правової системи штату Луїзіана. У Франції, яка є унітарною державою, досить значні особливості місцевого права у низці департаментів, що зберігають дію германської системи права, зокрема, щодо питань, які регулюють земельну власність. Певні особливості демонструє також законодавство Корсики і французьких заморських територій. Крім цього, право Шотландії, в силу соціально-історичних причин, суттєво відрізняється від англійського права. Більше того, завжди і всюди існували території, які в силу різних причин мали свої особливості в законодавстві.

Відмінності між різними правовими системами обумовлені й іншими причинами. Економічні чинники також є однією з причин відмінностей правових систем, що мають просторову характеристику. Будь-яка правова система становить досить високий рівень надбудови (так звані «супер структури»), який базується, з-поміж іншого, на відповідній економічній структурі суспільства. Будь-яка правова система покликана відігравати роль ефективного регулятора різноманітних сфер суспільства і потреб економіки.

Таким чином, просторова складова правових систем є досить суттєвою. Кожна з основних правових систем охоплює свій регіон: романо-германська – континентальну частину Європи і Латинської Америки, англосаксонська – Англію, її домініони, США, Ірландію. Ще більше це стосується так званих «традиційних» правових систем.

Так, хоча правове життя Китаю, Японії, африканських країн в наш час зазнає значного впливу західних правових систем, проте місцеві звичаї і традиції відіграють тут виключно важливу роль при вирішенні значної кількості питань не тільки в сферах, що стосуються сімейних відносин, а й в питаннях кримінального права, бізнесу, національної політики, земельної власності й нерухомості. Можливо в світі вже не залишилось країн, правові системи яких базувалися б виключно на релігійних чи національних постулатах. Низка правових систем має «гібридний» характер внаслідок історичного шляху, що пройшла та чи інша країна (ПАР, Ізраїль). Багато в

чому це обумовлено чинниками просторового характеру, оскільки такі держави заселялися мешканцями інших країн, в яких панували різні правові системи.

Саме тому потрібно визнати, що зростання міжнародних, економічних, політичних, культурних комунікацій країн сприяє тому, що завдання визначення середовища конкретного права є надзвичайно актуальним в умовах сьогодення.

Так, не існує єдиної думки стосовно взаємозв'язку між внутрішньодержавним і міжнародним правом. Більшість держав дотримується тієї думки, що внутрішньодержавне і міжнародне право утворюють єдину систему. Одним з конкретних наслідків даного підходу є те, що норма міжнародного права автоматично стає частиною внутрішнього законодавства і повинна засновуватися судами при вирішенні відповідних спорів.

Просторовий вимір правової системи так чи інакше включений у всі юридичні відносини і ситуації. Індивідуалізація осіб і майна стає можливою внаслідок просторової локалізації. Позиціонування в просторі подій правового життя, обумовлене певними діями чи бездіяльністю, впливає на їх наслідки. Саме простір внаслідок різних правових ситуацій зазнає поділу, об'єднання, порівняння з іншими просторами, оцінці їх взаємоположення. В такому випадку простір виступає як підстава, сфера дії того чи іншого правового явища. Наприклад, право власності на нерухоме майно розповсюджується на певний простір. Право може регулювати освоєння територій у різних середовищах (пошук корисних копалин), а також процес забудови міст. Право, що регулює сферу транспорту, шляхів, засобів зв'язку і комунікацій, має на меті подолання і підкорення собі дистанцій, що розділяють окремі простори. При цьому право стосується не тільки територіального та повітряного простору, але й космосу. [8]

Визначення людини щодо просторових характеристик визначає її приватні і публічні права, в деяких випадках право власності і право на працю. Сучасні національні законодавства різних країн в цілому характеризуються рівним ставленням до іноземців, проте обмеження існують всюди. Певні просторові обмеження для іноземців існують, як правило, всередині будь-якої держави. Існують і цілком природні обмеження політичних прав за просторовим параметром (наприклад, неможливість здійснення пасивного, виборного права в іншому суб'єкті федерації, штаті, провінції тощо, якщо йдеться про регіональні вибори).

Просторове позиціонування юридичних осіб також передбачає різноманітність правових ситуацій, обумовлених як розміщенням на одному просторі, так в різних просторах, користуванням однією чи різними правовими системами. Тому важливе значення має те, кому належить територія, де

розміщена юридична особа, чий закони слід виконувати цій юридичній особі, яке співвідношення законів країни місця перебування юридичної особи з нормами міжнародного права тощо.

Не тільки нерухоме майно обумовлене своїм легітимним існуванням приналежністю до особливого простору. Правовий статус морських і річкових суден, що знаходяться в чужих територіальних водах, регламентується міжнародним морським правом, їх простір має право екстериторіальності.

Просторові характеристики досить актуальні в сфері процесуального права. Судова практика передбачає повноваження територіальної юрисдикції, оскільки важливо, де перебуває позивач і відповідач. Відсутність якої-небудь територіальної, просторової визначеності створює можливість уникнути відповідальності. Сучасна лібералізація законодавства, відсутність інституту прописки, прозорості кордонів тощо, за деяких умов можуть створювати можливість для правопорушника уникати відповідної реакції з боку судової системи.

Переміщення в просторі – процес, який у всі часи регулюється правом. Право, таким чином, здійснює регулювання певних дій, що відбуваються у просторі. Сучасне право в основному виключає дискримінаційні засоби в управлінні простором, але залишає обмежувальні. Поділ територій, делімітація територіальних вод, регулювання районів лову риби та морепродуктів, використання повітряного і космічного простору є предметом міжнародного обговорення та регулювання міжнародним правом. Обмеження пересування осіб по території можуть бути обумовлені еміграційними законами, галузевим законодавством.

Як вже зазначалося, багато юридичних фактів, що визначають характер взаємовідносин суб'єктів права, мають відбиток тієї чи іншої правової системи. Так, в розвинутих західних правових системах, як в романо-германській, так і англосаксонській, досить чітко регламентовані відносини між сусідами земельних ділянок, відносини суспільного володіння нерухомістю, відносини взаємних обмежень, що впливають з факту близького розміщення земель тощо. В українському праві в цій галузі існують певні прогалини, що пояснюються низкою причин.

Висновки. Таким чином, можемо підсумувати, що правовий простір як загальна детермінанта правового розвитку є складним, багаторівневим, неоднорідним соціокультурним феноменом, елементи якого не лише детермінують становлення, функціонування та відповідні зміни правової матерії в суспільстві, але й самі виступають об'єктом впливу з боку комплексу ідеологічних, економічних, політичних та інших чинників. Правовий простір є своєрідною характеристикою фізичної реальності, в межах якого конститууються визначені форми правової матерії з урахуванням певної

системи соціокультурних детермінант.

Отже, розвиток суспільства передбачає його існування у просторі, у тому числі й у правовому, що є складовою середовища чинного права, вивчення якого слід визнати важливим етапом аналізу функціонування правових систем сучасності, а сама категорія «правовий простір», так само як і «середовище права» або «правове середовище», може розглядатися як загальна правова детермінанта, що суттєво впливає на правовий розвиток.

Література:

1. Правова поведінка. *Загальна теорія права. Нормативний курс*: підручник для студентів – юристів / кол. авторів: за ред. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 466-484.
2. Философский энциклопедический словарь. Москва: ИНФРА–М, 1997. С. 131.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 289.
4. Загнітко А.П., Шукіна І.А. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. С. 122.
5. Куньч З.І. Універсальний словник української мови. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. С. 212.
6. Сухова Н. И. Непричинная детерминация противодействия осуществлению закона. *Юрист-Правовед*. 2020. № 3 (94). С. 55-56.
7. Порівняльне правознавство (теоретико-методологічне дослідження) монографія / за ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. Київ: «Видавництво» «Фенікс», 2007. С. 240-255.
8. Бержель Ж.-Л. Общая теория права / под общ. ред. В. И. Даниленко; пер. с фр. Г. В. Чуршуковой. Москва: Издательский дом NOTA BENE, 2000. С. 259.

References:

1. Pravova povedinka. *Zahalna teoriia prava. Normatyvnyi kurs*: pidruchnyk dlia studentiv – yurystiv / kol. avtoriv: za red. S.V. Bobrovnyk. Kyiv: Yurinkom Inter, 2021. S. 466-484.
2. Filosofskij enciklopedicheskij slovar'. Moskva: INFRA–M, 1997. S. 131.
3. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF «Perun», 2005. S. 289.
4. Zahnitko A.P., Shchukina I.A. Velykyi tлумachnyi slovnyk. Suchasna ukrainska mova vid A do Ya. Donetsk: TOV VKF «BAO», 2008. S. 122.
5. Kunch Z.I. Universalnyi slovnyk ukrainskoi movy. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2005. S. 212.
6. Suhova N. I. Neprichinnaya determinaciya protivodejstviya osushchestvleniyu zakona. *Yurist-Pravoved*. 2020. № 3 (94). S. 55-56.
7. Porivnialne pravoznavstvo (teoretyko-metodolohichne doslidzhennia) monohrafiia / za red. O. V. Zaichuk, N. M. Onishchenko. Kyiv: «Vydavnytstvo» «Feniks», 2007. S. 240-255.
8. Berzhel' Zh.-L. Obshchaya teoriya prava / pod obshch. red. V. I. Danilenko; per. s fr. G. V. Churshukovoj. Moskva: Izdatel'skij dom NOTA BENE, 2000. S. 259.